

*Тетяна Сергіївна Китиченко,
канд. іст. наук, старший викладач кафедри соціально-
гуманітарної освіти, Комунальний вищий навчальний
заклад «Харківська академія неперервної освіти»*

ЛИСТУВАННЯ Д. І. БАГАЛІЯ У ПРАЦЯХ СУЧАСНИХ ІСТОРИКІВ УКРАЇНИ

На сучасному етапі розвитку історичної науки увагу вчених привертає епістолярна спадщина науковців минулого. Історики використовують листування своїх попередників з метою більш детального розгляду публічного та особистого життя, творчості, специфіки історичної епохи тощо.

Значна частина листування Д. І. Багалія зберігається у фондах: Центрального державного історичного архіву України (ЦДІАУК) у м. Києві (особистий фонд вченого №2020) [31], а також у фондах №І (Літературні матеріали), №ІІ (Листування), №80 (особистий фонд історика) Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та інші. Деякі листи професора містяться у фонді 8 Музею історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна [30, ф.8, оп.2, П. 22, 24, 25, 27, 31, 32, 35, 36].

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. захищені кандидатські дисертації: І. М. Забіяки «Епістолярна спадщина В. П. Горленка як історико-культурологічне джерело» (1998 р.), І. М. Маги «Віктор Олександрович Романовський – історик та архівіст» (2003 р.), Г. М. Старикова «Епістолярна спадщина Дмитра Багалія як джерело до вивчення громадського життя кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.» (2011 р.) та інші. Більшість дисертаційних досліджень отримали своє продовження у монографіях та статтях. У них прямо цитується чи просто характеризується листування Д. І. Багалія з іншими науковцями та громадськими діячами. Наприклад, В. П. Потоцький у статті «Діяльність Д. І.

Багалія в Харкові в умовах денікінського режиму» згадував про лист вченого до В. І. Вернадського [16, с. 110].

В опублікованій у 1997–2012 рр. 6-ти томній збірці «Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького» опубліковане листування і з Д. І. Багалієм [9].

У двотомнику «Епістолярна спадщина Агатангела Кримського», яка вийшла друком у 2005 р., наводяться листи А. Кримського від Д. І. Багалія [8, т. 2, с. 8, 30, 33, 38, 63, 87, 100, 110, 118, 143] та до нього [8, т. 2, с. 9, 17, 25, 39, 40, 64, 106, 117].

В. М. Заруба у статті «Листування М. Грушевського з Д. І. Багалієм» підкреслив, що стосунки між вченими були напруженими «І все ж, незважаючи на особисту антипатію, наукові стосунки між ними підтримувалися завжди. Свідчення цьому – листи Михайла Сергійовича до Дмитра Івановича, котрі подаємо тепер. Охоплюють вони значний проміжок часу, – 1906–1928, – і проливають світло на два періоди життя та діяльності М. С. Грушевського: львівський та київський» [12, с. 433]. Дослідник опублікував вісім листів М. С. Грушевського до Д. І. Багалія [див.: 12, с. 434–437]. У передмові автор пояснив, що «львівського періоду стосуються перші три листи» [12, с. 433], а київського – «4–8» [12, с. 433]. Також В. М. Заруба до кожного листа дав короткий коментар [див.: 12, с. 433–434].

І. В. Верба та С. М. Кіржаєв у статті «Дмитро Багалій і Олександр Оглоблин: до історії творчих стосунків» [4] наводять витяги з листів обох вчених, що дозволяє розкрити специфіку взаємин між ними.

1998 р. було опубліковано «Невідомі листи М. І. Яворського до Д. І. Багалія» за загальною редакцією В. В. Кравченка. Упорядник наводить п'ять листів 30-років ХХ ст., які розкривають складність стосунків між М. І. Яворським та Д. І. Багалієм [15, с. 203–207].

В. В. Кравченко у статті «Листи Х. Д. Алчевської до Д. І. Багалія» зазначив, що серед кореспондентів ученого були «М. Костомаров, В. Антонович, І. Франко, М. Грушевський, В. Вернадський, В. Ключевський, А.

Кримський та багато інших видатних діячів наукового та громадського життя...» [13, с. 166]. Також у праці автор підкреслив, що «листи Х. Д. Алчевської до Д. І. Багалія нечисленні. Проте вони дають можливість краще зрозуміти атмосферу, в якій відбувалася їхня громадська діяльність, з'ясувати характер взаємин між ними, коло їхніх спільних знайомств та інтересів» [13, с. 168]. Після передмови було опубліковано дванадцять листів Х. Д. Алчевської до Д. І. Багалія [13, с. 168–179].

Н. О. Герасименко у статті «Листи Д. І. Багалія: З епістолярної спадщини Олександра Лазаревського» розкрила маловідомі сторони листування О. М. Лазаревського з Д. І. Багалієм [6].

Г. М. Стариков присвятив великий комплекс статей, присвячений листуванню Д. І. Багалія. Так, у статті «Стан архівної справи на Україні у першій половині 20-х років ХХ ст. (за матеріалами листування Д. І. Багалія)» дослідник використав як листи з офіційних установ до Д. І. Багалія [28, с. 177], так і його переписку з Ю. Г. Оксманом [28, с. 178], М. М. Ланге [28, с. 178], Є. Т. Трифільєвим [28, с. 178, 179], Д. І. Яворницьким [28, с. 179], В. О. Романовським [28, с. 179, 180] тощо. У цьому ж 2008 р. була опублікована його стаття «В. Б. Антонович у листах, спогадах та працях Д. І. Багалія». Г. М. Стариков наголошував: «На окрему увагу заслуговує і листування двох істориків, у якому містяться важливі дані про наукове та особисте життя В. Б. Антоновича. Листування Д. І. Багалія з В. Б. Антоновичем починається з 1880 року і завершується зі смертю останнього у 1908 р.» [17, с. 289]. У статті «До питання про дослідження епістолярної спадщини Дмитра Багалія» Г. М. Стариков показав основні публікації листування Д. І. Багалія [19]. Дослідник зазначив, що «починаючи з кінця 1990-х рр. листи історика з'являються-таки друком у збірнику, присвяченому Українській Академії наук, виданням епістолярної спадщини Дмитра Яворницького та Агантила Кримського. На основі листів були написані спеціальні розвідки, присвячені творчим та особистим відносинам Дмитра Багалія з Михайлом Грушевським, Олександром Оглоблиним, Матвієм Яворським, Христиною Алчевською та Олександром

Лазаревським» [див.: 19, с. 37]. Також він перелічив фонди, в яких зберігаються листи Д. І. Багалія [див.: 19, с. 37]. Г. М. Стариков підкреслив: «Як правило, ці листи залишаються несистематизованими, причому тільки незначна їх частина зберігається в особистих фондах Дмитра Багалія, натомість переважну більшість розпорошені по іншим фондам (що неабияк ускладнює їх пошук)» [див.: 19, с. 37]. У 2010 р. вийшла друком інша стаття Г. М. Старикова «Листи Дмитра Багалія до Опанаса Бичкова», в якій автор наводить 20 листів Д. І. Багалія до О. Ф. Бичкова [23, с. 446–470]. Він стверджує, що «Найбільш детальне висвітлення період 1882–1889 рр. з життя Д. І. Багалія знайшов у численних листах вченого до В. Б. Антоновича, О. Ф. Бичкова, Д. І. Іловайського, В. Й. Ключевського, М. І. Костомарова, Ф. Г. Лебединцева. Центральне місце тут належить листуванню Д. І. Багалія з російським академіком, археографом, палеографом, директором Імператорської Публічної бібліотеки О. Ф. Бичковим» [23, с. 435]. В іншій статті «Листи Олександра Оглоблина до Дмитра Багалія як джерело до історії діяльності Комісії із вивчення соціально-економічної історії України XVIII – XIX ст. (1929–1934 рр.)» Г. М. Стариков опублікував 17 листів з короткими коментарями О. П. Оглобліна до Д. І. Багалія [24, с. 88–105], а до листа № 3 приводить ще й додаток [24, с. 105–109].

Д. С. Гордієнко та Г. М. Стариков у статті «Дмитро Багалій та Єгор Редін: кілька епізодів взаємин (за епістолярними джерелами)» зазначають, що «Завдяки вивченню приватного та ділового листування відбувається персоніфікація (“олюднення”) історичної науки, з’являється можливість простежити взаємозв’язки та взаємовпливи між інтелектуалами тієї чи тієї епохи» [7, с. 176]. Автори підкреслили важливість «інформаційного потенціалу» та наголосили на тому, що Д. І. Багалій сам був ініціатором публікації своїх листів [див.: 7, с. 176]. Про тісні стосунки між Є. К. Редіним та Д. І. Багалієм під час «підготовки та проведення Археологічного з’їзду в Харкові» свідчать їх три листи [7, с. 179]. Дослідники статті стверджували, що стосунки між цими вченими не завжди були теплими та наводять приклад

непорозуміння, спираючись на лист Є. К. Редіна до Д. Багалія від 31 травня 1905 р. [див.: 7, с. 187]. На думку Д. С. Гордієнка та Г. М. Старикова, «особливо цінними для біографії Є. Редіна є його два останні листи до Д. І. Багалія» [див.: 7, с. 188]. Автори також наводять листування Д. І. Багалія з дружиною Є. К. Редіна – Т. Редіною [див.: 7, с. 189; 199]. Зі студентством вченого, на думку дослідників, пов'язували «численні подяки за його позицію з боку Ради Української Студентської громади Харківського університету, Гадяцького та Полтавського земляцтв студентів Харківського університету, Гуртка студіювання побуту українського народу при Харківському університеті» [див.: 7, с. 191]. У додатках учені публікують сім листів Є. К. Редіна [див.: 7, с. 194–199], один лист з Т. Редіною [див.: 7, с. 200].

Отже, аналіз праць українських науковців, присвячених листуванню Д. І. Багалія, ще раз доводить важливість вивчення епістолярію вчених минулого. Листування Д. І. Багалія мало як особистий, так і суто діловий характер. Завдяки опублікованим листам можна більш детально та глибоко дослідити приватне та публічне життя Д. І. Багалія.

Література:

1. Абросимова С. В. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького: Каталог музейної колекції. Дніпропетровськ : Пороги, 1992. 222 с.
2. Богдашина О. М. Д. І. Багалій у сучасній українській історіографії // Вісник Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. Історія України. Українознавство: іст. та філософ. науки. Харків, 2017. Вип. 25. С. 98—107.
3. Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського Київ : б.в. 2011. Т. 2. Кн. 1. Листування з великими вченими. 824 с.
4. Верба І. Дмитро Багалій і Олександр Оглоблин: до історії творчих стосунків // Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. Харків: «Майдан», 1999. С. 218—270.
5. Воронов В. І. Д. І. Багалій versus / de О. М. Лазаревський: «Поле дискусій» в українській історіографії доби класичного позитивізму //

- Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Історія та археологія. 2015. Т. 23, вип. 23. С. 168—178.
6. Герасименко Н. О. Листи Д. І. Багалія: З епістолярної спадщини Олександра Лазаревського // Український історичний журнал. 2008. № 1. С. 113—122.
  7. Гордієнко Д. Дмитро Багалій та Єгор Редін: кілька епізодів взаємин (за епістолярними джерелами) // Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. 2013. Вип. 3. С. 176—200.
  8. Епістолярна спадщина Агатангела Кримського в 2-х томах. Київ, 2005. Т.1—2.
Т. 1 (1890—1917). 2005. 500 с.
Т. 2 (1918—1941). 2005. 362 с.
  9. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Дніпропетровськ: Гамалія, 1997—2012. Вип.1—6.
Вип. 1: Листи вчених до Д. І. Яворницького. 1997. 888 с.
Вип. 2: Листи діячів культури до Д. І. Яворницького. 1999. 460 с.
Вип. 3: Листи музейних діячів до Д. І. Яворницького. 2005. 740 с.
Вип. 4: Листи Д. І. Яворницького до діячів науки і культури. 2005. 500 с.
Вип. 5 : Листи рідних, друзів та знайомих до Д. І. Яворницького Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2010. 952 с.
Вип. 6 : Листи друзів, приятелів та знайомих до Д. І. Яворницького Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2012. 848 с.
  10. Забіяка І. М. Епістолярна спадщина В. П. Горленка як історико-культурологічне джерело: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. Київ, 1998. 193 с.
  11. Забіяка І. М. Епістолярна спадщина Василя Горленка. Монографія. Київ, Бібліотека альманаху «Вітряк», 2013. Вип. 5. 400 с.
  12. Заруба В. Листування М. Грушевського з Д. І. Багалієм // Український історик. 1991—1992. № 3—4 / 1—4. С. 433—437.

- 13.Кравченко В. В. Листи Х. Д. Алчевської до Д. І. Багалія // Схід – Захід: Історико-культурологічний збірник. Харків: «Майдан», 2001. С. 166—182.
- 14.Мага І. М. Віктор Олександровича Романовський – історик та архівіст[Текст] : дис... канд. іст. наук: 07.00.06 Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2003. 249 арк.
- 15.Невідомі листи М. І. Яворського до Д. І. Багалія // Схід — Захід: Історико-культурологічний збірник. Харків: «Майдан», 1998. С. 203—207.
- 16.Потоцький В. П. Діяльність Д. І. Багалія в Харкові в умовах денікінського режиму // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. Історія України. Українознавство: іст. та філософ. науки. 2017. Вип. 25. С. 108—112.
- 17.Стариков Г. М. В. Б. Антонович у листах, спогадах та працях Д. І. Багалія // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. 2008. Том 16. С. 289—301.
- 18.Стариков Г. М. Два листи Дмитра Іловайського з “Автобіографії” Дмитра Багалія // Український археографічний щорічник. Київ, 2012. Вип. 16/17. С.713—714.
- 19.Стариков Г. М. До питання про дослідження епістолярної спадщини Дмитра Багалія // Збірник Харківського Історико-Філологічного Товариства. 2009. Нова серія. Том 13. С. 37—40.
- 20.Стариков Г. М. До питання про початок наукової діяльності Д. І. Багалія (1882–1889 рр.) (за матеріалами листування з О. Ф. Бичковим) // Сумська старовина. 2007. №. XXI— XXII. С. 15– 21.
- 21.Стариков Г. М. Епістолярна спадщина Д. І. Багалія як джерело до вивчення наукового та громадського життя в Україні кінця ХІХ — першої третини ХХ ст. : автореф. дис. канд. іст.наук: 07.00.06. НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2011. 16 с.

- 22.Стариков Г. М. Листи Дмитра Багалія до Олександра Оглоблина // Сумський історико-архівний журнал. 2007. № II—III. С. 128—151.
- 23.Стариков Г. М. Листи Дмитра Багалія до Опанаса Бичкова // Український археографічний щорічник. Нова Серія. 2010. Вип. 15. С. 434—475.
- 24.Стариков Г. М. Листи Олександра Оглоблина до Дмитра Багалія як джерело до історії діяльності Комісії із вивчення соціально-економічної історії України XVIII-XIX ст. (1929—1934 рр.) // Сумський історико-архівний журнал. 2010. № X—XI. С. 83—113.
- 25.Стариков Г. М. Листування Д. І. Багалія з редакторами «Київської старовини» як джерело до вивчення творчої співпраці // Університет. 2007. № 4. С. 59—67.
- 26.Стариков Г. М. Листування Д. І. Багалія з редакцією журналу «Киевская старина» // Сумська старовина. 2007. № XXI—XXII. С. 22—55.
- 27.Стариков Г. М. Постать Д. І. Багалія в українській історіографії // Історіографічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр. 2008. Вип. 19. С. 259—282.
- 28.Стариков Г. М. Стан архівної справи на Україні у першій половині 20-х років XX ст. (за матеріалами листування Д. І. Багалія) // Сумська старовина. 2009. № XXVI—XXVII. С. 177—181.
- 29.Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського
- 30.Музей історії університету імені В. Н. Каразіна.
- 31.Центральний державний історичний архів України (м. Київ).